

„A HÁBORÚ UTÁN SOK MUNKA VÁR RÁNK.”

Egy Torontál vármegyei község helyzete az I. világháború
alatt ahogy a plébános látta

Írásunkban Árpás Gyula kiszombori plébánosnak 1918. június 17-én befejezett *Tapasztalataim a hívek pasztorációjánál a háború lefolyása alatt* című visszaemlékezésének teljes szövegét tesszük közzé. A mű értékes forrás azok számára, akik a háborúnak a hátszország mindennapi életére gyakorolt hatását kutatják.¹ Adatai hasznos részletekkel gazdagítják a témával kapcsolatos eddig kialakult képet, illetve értékes darabja a nagy háborúval kapcsolatos memoáirodalmunknak.

A szerző Árpás Gyula a vajdasági Péterrévén² született 1864. április 4-én. Érettségi vizsgáját jó minősítéssel Újvidéken tette le. A hittudományi főiskolát Temesvárott végezte, ahol 1886. december 18-án szentelték föl. A kortárs római katolikus papok nagy részéhez hasonlóan beszélt németül és teológiai képzéséből kifolyólag ismerte a latin nyelvet. Képességei elismerésének tekinthető, hogy szentelése előtt 1886. március 15-étől a püspöki irodában mint az ügyek rögzítésénél közreműködő „actuarious” dolgozott. Szentelése után majd egy évig a Csanád vármegyei Csanádpalotán segédlelkészként működött. Innen 1887. november 26-án Makóra került hitoktatónak. Ezután ismét segédlelkészként szolgált Aradszentmártonban 1890. szeptember 15. és 1892. április 27., illetve Makón 1892. április 27. és 1893. december 31. között. Ekkor nyerte el a kiszombori plébánosi

---

¹ A visszaemlékezés részletei megjelentek ORBÁN 2005.

² A *Makói Friss Újság* Árpás Gyulát méltató cikkében tévesen azt írta, hogy „Háromszék megyéből, Miklósvárról szakadt el a Nagyalföldre” *Makói Friss Újság* 1926. november 21. 3.

állást, melyet 1894. január 1-jétől³ egészen az 1926. november 18-án bekövetkezett haláláig töltött be.⁴

Árpás plébános örömteli és tragikus történelmi eseményekkel teli időszakban vezette Kiszombor lelki életét. Ő volt a falu papja 1896-ban a honfoglalás millenniuma idején, a falu egészalakos Szent István király-szobrának állításakor, a kereszténység fölvetelésének és az államalapításnak 900 éves évfordulóján az ezredfordulón, az ő idején épül újjá 1910-ben a templom.⁵

A helyi iskolában 1894-től folyamatosan hittant tanított. Működése során lényegében minden kiszombori gyerekkel, fiatallal találkozott. Az iskola diákságával való kapcsolata 1900. április 1-jétől még intenzívebbé vált, hisz ettől fogva a gyerekek minden tanítási nap reggelén szentmisét hallgattak, a buzgóbbak még vasárnap is elmentek a templomba. Plébánosként tagja volt az iskolaszéknek, majd az iskola gondnokságának és a kiseddóví egyesületnek.⁶

Általában fontosnak tartotta a fölnövekvő ifjúsággal, de a más korosztálybeliekkel való foglalkozást, ezért aktívan támogatta, vezette a különböző szervezetek (ifjúsági egyesület, templomi énekkar, Mária-lányok Egyesülete, Élő Rózsafüzér Társulat, Jézus Szent Szíve Társulat, Katolikus Népszövetség, ferences harmadrend, tűzoltó egyesület) tevékenységét. 1912-ben sikeres népmissziót tartott.⁷ Munkájának elismeréseként Glattfelder Gyula csanádi püspöktől 1911. december 12-én tiszteletbeli esperesi címet kapott.⁸

---

³ A Csanádegyházmegyei Papság Törzskönyv-naplója. Szeged-Csanádi Egyházmegye Levéltára (A továbbiakban: SZCSEL) VII. 2. 3. sz. A dokumentum a hivatalba lépés dátumának eddig elfogadott 1893. december 31-ét is pontosítja.

⁴ 1926. november 18-án 62 éves korában, áldozópapságának 40. évében „éjjel 12 ó az Úrban csendesen elhunyt.” A hívek nagyszámú jelenléte mellett kilenc pap segédletével Bezdán József püspöki helynök temette november 20-án. A gyászbeszédet Henny Sebestyén deszki kerületi esperes-plébános mondta. A falu nevében a templom előtt Kászonyi Richárd, a Torontáli járás főszolgabírája búcsúzott tőle. SZCSLT VI. 16.a 151. 218/1926

⁵ Liber Primus Complectens Historiam Parochiae Zomboriensis in Dioecesi Csanadiensi, et Comitatus Torontaliensi sitae. A kiszombori Nagyboldogasszony Plébánia irattára. (A továbbiakban: KNBAPI)

⁶ RÁCZ 2005. 67. 71.

⁷ ORBÁN 2008. 198.

⁸ A Csanádegyházmegyei Papság Törzskönyv-naplója. SZCSEL VII. 2. 3. sz.

Személyét a közösség is elfogadta. Ezért választották őt a háború „gyászos befejezése után” a helyi nemzeti tanács elnökévé,⁹ a szerb megszállás idején, 1919. februárjában főpásztori engedéllyel a kiszombori takarékpénztár részvénytársaság vezérigazgatójává.¹⁰ Sokat tett azért, hogy a háborút követő vészterhes idők és a megszállás alatt a rend fönntmaradjon, nagyobb atrocitások ne történjenek. Ezt az elfogadottságot mutatják a halálakor róla megjelent méltatások. A *Marosvidék* című újságban ezt olvashatjuk: „régí vágású, aranyos szívű, a népért élő igazi pap volt, akit a község lakói rajongásig szerettek.”¹¹ A *Makói Friss Újság* hasonlóan tudósított róla.¹²

Árpás Gyula munkája írásakor 54 éves, javakorabeli férfi. Különböző szolgálati helyeinek és majd 25 éves kiszombori szolgálatának köszönhetően ismerte a vidéket, ismerte a rábízott falu társadalmát. Képzettsége és tapasztalatai alkalmassá tették igényes, visszaemlékező, elemző mű elkészítésére.

Kiszombor a soknemzetiségű Bánság északi részén lévő, tiszta magyar lakosságú Torontál vármegyei falu. A Maros bal partján terül el. 1895-től nagyközség. Lakóinak a száma 1913-ban, az utolsó békeévben több mint 4100 fő. Közeli városok: Makó, Szeged, Temesvár.

Itt is érezhető a dualizmus gazdasági föllendülése, egyfajta polgárosodás. Makóval előbb fahíd, majd 1908-tól vasbeton híd kötötte össze. A település 1882-ben vasútvonalat kapott. Volt postája és távírója, gyógyszerháza. Működött itt gőzmalom, tégl- és cserépgyár, szeszgyár, kosárfonógyár, hitelszövetkezet, takarékpénztár. Ilyen nagy falunál természetes, hogy megtaláljuk bene a legfontosabb mesterségek képviselőit: borbélyt, kovácsot, bognárt, lakatost, molnárt, bádogost, ácsot, cipészt és csizmadiát, szabót, kőművest, mészárosot és hentest, temetkezési vállalkozót, kocsmárosot, ital- és kávémérőt, különböző kereskedőket (termény, sertés, élelmiszer, dohány, fűszer, tej, vegyes, szatócs). Heti piacot, sőt országos vásárokat is tartottak.

---

⁹ *Historia Domus* 30.

¹⁰ SZCSEL VI. 16.a 179. Árpás Gyula korábban a takarékpénztár főügyelőbizottságának a tagja volt.

¹¹ *Marosvidék* 1926. november 20. 3.

¹² „Évtizedeken át volt jószágos atyja, hű pásztora a kiszombori kath. hívóknak.” *Makói Friss Újság* 1926. november 21. 3.

A település lakói döntően azonban nem ipari vállalkozásokból vagy a szolgáltatásokból, hanem mezőgazdaságból, főként gabonatermelésből éltek, de jelentős volt az állattartás is.¹³ A katolikus hívekről maga a plébános azt írta, hogy nagyrészt földműves és zsellér. A földművesek többnyire 10-15 holdas kisgazdák. A többiek a környék uradalmaiba szegődtek el béresnek, kocsisnak, gulyásnak, kanásznak, napszámosnak vagy gazdasági cselédnek. A falu nagybirtokos családja és kegyura a Rónay, de rajtuk kívül is volt néhány, száz holdnál nagyobb birtokos.

Lakói vallásosak, 95%-uk római katolikus.¹⁴ A fennmaradó rész jobbra református, illetve valamely kisegyház, korabeli szóhasználatul szekta tagja: nazarénus, baptista, szombatos. Elvétve előfordult néhány evangélikus és izraelita is. A katolikus hívek lelki gondozását a helyi plébános és segédlelkésze látta el. A településnek saját, nyolcosztályos iskolája volt.

Összességében tehát a plébános írása arra ad választ, hogy milyen hatással volt az I. világháború a vidéki Magyarország egy nagyobb lélekszámú, magyar lakosságú, döntően mezőgazdaságból élő, római katolikus, átlagos oktatásban részesült falu közösségére.

A kézzel írt visszaemlékezés gondosan elkészített munka. Összehajtott papírlapokra készült. Az összehajtott papírlapot a szerző vékony zsineggel fűzette össze. Tíz számozott oldalt és címlapot tartalmaz. A szövegben alig fordul elő áthúzás, átírás, ami föltételezi pizskozati változat létezését. Külleme rendezett, szabályos, bár a sajátos írásmód miatt kissé nehezen olvasható. Helyesírása kifejezetten jó.

Árpás Gyula a háború kitörésétől eltelt négy évet tárgyalta. Az írás apropója ugyan nem derül ki, de lehet, hogy éppen az évforduló közeledése indította az elmúlt négy év tapasztalatainak az összegzésére. Munkája a falura koncentrál, nagyobb világpolitikai történéseket még csak nem is említ. Egyetlen tágabb kitekintésként csak a tábori lelkészek munkájának a méltatása értelmezhető. Saját lelkipásztori működésének, a falu vallási életének a tükrében szemléli az eseményeket, ebben helyezi el önmagát és a híveit, munkájára jellemző egyfajta szubjektivitás. Magával szemben is kritikus.

---

¹³ Minderről lásd: MARJANUCZ – MAROSVÁRI 2008.

¹⁴ *Schematismus* 1913. 169.

Az írás keletkezésekor csak néhány hónapra vagyunk az összeomlástól, de ez egyáltalán nem érződik a művön. Sőt! A plébános még az események hosszabb folytatására számított, amikor így írt: „halandó alig tudná megmondani, hogy mikor lesz már vége.” Meg van győződve a küzdelem védelmi jellegéről és igazságosságáról. E nélkül a „ne ölj” parancs árnyékában nem lenne elfogadható az ellenség megsemmisítése. Ezért írhatta, hogy büszkeség töltötte el, „annak láttára, hogy [hívei] mily örömmel ragadnak fegyvert drága hazánk megvédésére.” Ugyanakkor nem lelkesedik a háborúért. Véres drámának nevezi, és bánat fogja el, amikor arra gondol, hányan nem térnek majd vissza. Sokat elárul a háborúhoz való viszonyáról az is, hogy írása címlapjának belső oldalára ragasztotta XV. Benedeknek, a „béke pápájának” Szegeden kiadott imáját a békességért. Ebben a szentatya így fohászokodott: „Hallgass meg minket is, fogadd kegyesen a mi kérlelő imádságunkat, és legyen újból békesség és csendesség ezen a viharverte háborús földön.”¹⁵ Ezzel egybecsöng Árpás Gyula imája: „Adná az Isten, hogy egyszer már vége szakadna ennek az öldöklő vérontásnak.” Mind a pápai, mind a plébánosi ima szerepeltetése figyelemre méltó, hisz alapvetően nem egyezik az állam céljaival. A békevágyság hangsúlyozása, ennek akár csak a hátszországban való terjesztése negatívan hat a hadsereg harci kedvére, nem szolgálja a végső győzelem ügyét.

A mű világos szerkezetű.¹⁶ Bevezetőjét a hadba vonulásról szóló, riportszerű „helyszíni” tudósítás adja. Központjában természetesen a katonák és a hozzátartozóik állnak. A katonák az országosan jellemző képet mutatták: felvirágozva, nótázva vonultak a vasút-

---

¹⁵ XV-ik Benedek A munkát a Csanádi Egyházmegye adta ki a szegedi Petőfi Nyomda gondozásában.

¹⁶ A munkát Árpás Gyula utóda, Kleitsch Mátyás plébános fedezte föl. Kleitsch hivatala elfoglalása után a plébánia irattárának a fölhasználásával pótolta a Historia Domus több évtizede hiányzó részeit. E munkája során bukkant rá Árpás Gyula írására. Annyira fontosnak tartotta, hogy a Historia Domus kötetstáblájának belső oldalán külön tartóban helyezte el. Lényegét így foglalta össze: „A vallásos hitnek sok megható példáját látta úgy az itthoniaknál, mint a harctérre vonult katonáknál; de sok könnyelműséget, züllést a fiatal asszonyoknál, kik bevonult férjük után hadisegélyben részesültek. A serdülő fiúk sok pénzhez jutnak, mert drága a munkabér – eldorbézolják; a lányok még rosszabbak a fiúknál. Mikor a hívek kérésére a szószékről megdorgálta őket, kimentek a templomból, sőt az egyikőtől gyalázkodó levelet is kapott. Az iskolás gyermekekről is kevés jót mondhat, mert nevelésük úgy az iskolában, mint otthon, hiányos.”

állomásra, a győzelemnek és a háború rövid befejezésének tudatában öröm ült az arcukon. Vonatra szálltak, és a lassan halkuló pattogó katonanótáktól kísérvé mentek el, jó néhányan örökre. Ennek ellentettje az ott maradók aggodása, sírása, zokogása. Mindezt az eddigi múlt időről immár jelen időre váltva adja elő a plébános: „Oda van az apám! Nincsen már fiam, ki egyedüli reménységem és támaszom volt öreg napjaimban”. Az elhangzottak közül mégis a legérdekesebb a katonának behívott kántor megállapítása: „ne aggódjék, plébános uram, még sem lesz ez a háború négy hónapnál tovább, akkorára itthon leszek.” Az egész művön érezhető érzelmi töltést Árpás Gyula következő sora indokolja: „A fiatalok nagyrészt már az én nevelésem.”

Ezt követően a plébános átfogó módon elemzi az 1918 nyarára kialakult helyzetet. Nem elégszik meg a történesek egyszerű rögzítésével. Megfigyelései, tapasztalatai alapján az átlagember szemszögéből nézve mutatja be a falu társadalmát alkotó egyes csoportoknak a háború alatti viselkedését, és fogalmaz meg erre vonatkozó általános megállapításokat. Személyek említése nélkül véleménye alátámasztására olykor fölhoz egy-egy konkrét esetet. Vizsgálódása során különös figyelmet fordít a vallási életben és az erkölcsök terén beállt változásokra. Az összehasonlítási alapot magától értetődően a háború előtti „boldog békeidők” jelentik.

A falu társadalmát saját megfogalmazása szerint három csoportra osztotta: idősebbekre, bevonult katonákra és iskolás gyermekekre. A tárgyalás során azonban inkább a következő fölosztást követte: I. Idősebbek (szülék, hitvestársak, hadimenyecskék, szabadságra bocsátott katonák). II. Serdülőkorúak (ifjak és leányok). III. Iskolás gyermekek.

A háború okozta változások lényegében mindenkit érintettek. Az eddig megszokott élet gyökeresen átalakult. A családok „csonkává” váltak, a faluból lényegében eltűnt az addig domináns, munkaképes férfi korosztály. Úr keletkezett, amit az otthon maradtaknak kellett képességeik szerint pótolni. A nőknek, a fiataloknak és a gyerekeknek kellett olyan föladatokat ellátniuk, döntéseket meghozniuk, melyek eddig az évszázados hagyományok szerint férfiak osztályrésze volt. E mellett meg kellett küzdeni a bevonultakkal kapcsolatos folyamatos bizonytalanság és a veszteségek (halál, sebesülés, eltűnés, fogságba kerülés) lelki hatásaival. Mindezek számos esetben eredményeztek a korábbi életviteltől markánsan elütő szituációt.

A legnehezebb helyzetbe az asszonyok kerültek. Egy pillanat alatt családfenntartókká váltak. Minden az ő vállukra nehezedett: a munka, a gyermekek nevelése, az öregekről való gondoskodás. Mégis ők vizsgáztak a legjobban. Ugyan voltak, akik a veszteségek alatt összeomlottak, a reménykedő többség karitatív érzéke, vallási buzgósága mégis erősödött. A vallásukat gyakorlók, napi szentmise-hallgatók és áldozók, az ajtatosságokon résztvevők száma a körükben kifejezetten megnőtt.

Velük szemben álltak az ún. „hadimenyecskék”, a pogányok módjára élő „szánandó szerencsétlenek.” Fialasszonyok, kik, míg a férjük harctéren szolgált, élvezték az életet. Az országos jelenséggel a korabeli sajtó is foglalkozott. Számuk ugyan csekély, de Kiszomboron is voltak néhányan. A rájuk vonatkozó tudósítások értékesek. A plébános bírálatában az általános képbe illően csak a kifogásolható viselkedésű nőket említette, bár nyilván tetteikben voltak férfitársaik.¹⁷ A hadimenyecskékről kialakult képet érzékelhetőbbé teszi a 2014-ben a Szeged melletti Szentmihályról származó adatunk. A 87 éves adatközlő az idősebbektől halotta, hogy a hadisegélyből itthon fölszabadultan élő nők mulatozás közben így énekeltek a kocsmában: „Vígan élek én, / Kapom a segílyt. / Isten, az uramat,/ Haza ne segéld!”¹⁸

Az általános képtől eltérő tudósítást kapunk a katonákról. Mindenki arra számított, és ez is volt a tapasztalat, hogy a háború borzalmai eldurvítják a frontot megjárt férfiak lelkét, s hazatérve nem tudnak egykönnyen visszailleszkedi a polgári életbe. Ezzel szemben maga a plébános is elámult a frontot megjárt kiszombori katonák jámborságán. Nem titkolt csodálkozással jegyezte meg: „Nem hogy csökkent volna bennük az istenfélelem és vallásosság, hanem inkább gyarapodott.”

A háborús viszonyok sajátos hatása az idősebb korúakra, hogy amennyire tehették, igyekeztek rendezett viszonyokat teremteni maguk

---

¹⁷ A háború alatt a hadi melléknevünk pejoratív jelentéssel bővült. Hibás, selejtes, fogyatékos minőség jelzője lett: hadiszerelem, hadigyerek, hadiétettségi, hadikoszt stb. BÉKÉS 1968. 264. Ezekhez csatlakozik az erkölcsileg kifogásolható életvitelű fiatalasszony megnevezésére szolgáló hadimenyecske szavunk.

¹⁸ „Idős asszonyok mondják a faluban, hogy akkor is voltak kikapós asszonyok. Az uruk a fronton volt, és a kocsmában táncoltak mulattak, és ezt énekeltek. Megütközést keltett.” – szól az emlékezés.

körül. Ezért számos eddigi vadházasságot az egyház színe előtt is törvényesítettek, ezzel gyermekeik egyházi szempontból is törvényes fiakká és lányokká váltak.

A pasztoráció során a legnagyobb gondot a serdülőkorúak jelentették. Lényegében az országosan tapasztalható jelenségek figyelhetők meg helyben is. A tizenévesek vallásos buzgósága kifejezetten csökkent. A fiúk, akik fölül eltűnt az apai kontrol, akik számára véget ért az iskola, s ráadásul egy fölnőtt férfi munkáját végezték, jogosultnak érezték magukat arra, hogy az eddig megszokott korlátokat egyre-másra áthágyják. Hasonló volt tapasztalható a lányok viselkedésében is. Egészen döbbenetes a korábbi évekkal összevetve, hogy midőn a plébános korholta viselkedésüket a vasárnapi szentmisén, fölláltak, és kivonultak a templomból.¹⁹ Hasonló a helyzet az iskoláskorú gyermekekkel is. Sokat hiányoztak az iskolából, rakoncátlanok, engedetlenek voltak, a hittan tanítása és általában az oktatásuk számos nehézségbe ütközött.

A fölmerült problémák megoldását a plébános a háború befejezése után a vallási élet megerősítésében, az ifjúsági egyesület ismételt megalakításában és népmisszió tartásában látta. Elképzelésében nem csalódott. Az ő és utódai munkálkodásának is köszönhetően Kiszombor az 1930-as években ismét egy kifejezetten vallásos, hitéhez ragaszkodó falunak számított. Helyből és a környékről sok száz, sőt több ezer embert vonzó, jubileumi ünnepek színhelyévé vált.²⁰

Árpás Gyula visszaemlékezésének közlésekor a teljes szöveghűségre törekedtünk. A közlés során csak a legszükségesebb változtatásokat hajtottuk végre, mely főként a mai helyesírás által megkövetelt központosítás pótlását, illetve hosszú magánhangzók használatát jelenti.

---

¹⁹ Bizonyára ezekre viszonyokra utal a hívek háborúra vonatkozó megjegyzése: „mely, sajnos, annyiak hitét megrendítette.” A hívek levélben kérték, hogy Árpás Gyula halála után a püspök Boris István adminisztrátort nevezze ki kiszombori plébánosnak. Ebben levélben olvasható az idézet. SZCSEL VI. 16.a 151. 2520/1926

²⁰ ORBÁN 2008. 204–208.

Tapasztalataim a hívek pasztorációjánál a háború lefolyása alatt

Egy-két nap múlva már négy esztendeje lesz annak, hogy Európa színpadján a mostani világháború véres drámája megkezdődött, s tart még most is, s emberi halandó alig tudná megmondani, hogy mikor lesz egykor már vége. Annyi bizonyos, hogy senki sem gondolt arra, hogy ily sokáig el fog húzódni. Többször eszembe jut hadbavonult kántorom²¹ mondása, akivel bevonulása alkalmával a kántori teendők ellátásáról tárgyaltam – „*ne aggódjék, plébános uram, még sem lesz ez a háború négy hónapnál tovább, akkorára itthon leszek.*” A négy hónapból már négy esztendő lett, s az én kántorom még mindig a harctéren hallgatja a zenét, ahol a srappnel²²sivítása viszi a prímet, s harminc és felesék²³ bömbölése szolgáltatja a basszust.

Istenem! De sokat tapasztaltunk és éltünk át a lepergett négy év alatt mi is, akik a lelkipásztorkodás terén működünk. Soha nem felejttem el azt a jelenetet, midőn a bevonuló hadköteleseket először kísértem ki a vasútra.²⁴ A katonák felvirágozva, nótázva várták a vonat indulását, hozzátartozóik arcán pedig mély szomorúság és bánat ült. Megérkezik a vonat, felszállnak a katonák, búcsúzás. Lassan indul a vonat, hangzik a pattogó katonanóta, mely a vonat haladásával lassan-lassan elhalkul. Magam is teljesen el voltam érzékenyülve. A fiatalok nagyrészt már az én nevelésem. A bevonulás előtt sokan gyóntak-áldoztak, s elbúcsúztak tőlem. Egyrészt büszkeség töltött el annak láttára, hogy mily örömmel ragadnak fegyvert drága hazánk megvédésére, másrészt bánat fogott el arra a gondolatra, hogy hányan búcsúznak el véglegesen eltávozván oda, ahonnan nincsen többé visszatérés. Amidőn így egyik gondolat a másik után tolul az agyamba, haza akarok a vasútról jönni, akkor veszem észre, hogy a bevonult katonák hozzátartozói teljesen körülfognak engem. Sírás, zokogás. *Plébános úr, elvitték az uram! Oda van az apám! Nincsen már fiam, ki egyedüli*

---

²¹ Zubán Mihály kántortanítóról van szó. 1902-től működött a kiszombori plébánián, az iskolában éneket tanított 1914-es bevonulásáig. RÁCZ 1905. 71-92.

²² A srappnelgránát az I. világháború pusztító erejű lövedéke. A levegőben robbant, becsapódását félelmet keltő sivító hang kísérte.

²³ Harminc és feles, nagy pusztítást okozó mozsárágyú.

²⁴ A vasútállomásra.

reménységem és támaszom volt öreg napjaimban. Hangzott el ajkukról a panasz. Mondhatom az első pillanatban magam is annyira meg voltam hatva, hogy megakadt torkomon a szó, s alig voltam képes hozzájuk egy-két vigasztaló szót intézni.

Ez a jelenet azóta számtalanszor megismétlődött. A férfiak közül ma már csak az öregek és gyermekek vannak itthon.

Az itthon maradtak pasztorációjánál szerzett tapasztalataimról óhajtom néhány megfigyelésemet papírra vetni.

Három csoportra osztom az itthon maradottakat. Idősebbekre, bevonult katonákra és az iskolás gyermekek csoportjára.

Mindnyájan érezzük a háborúnak súlyát és keservit, de senkire sem hozott az annyi gondot és bánatot, mint a szülékre és hitvestársakra. Itthon nyakukba szakadt a sok dolog, elviselhetetlen drágaság, rekvirálás stb., és melleleg gondolatuk folyamatosan a messze távolban, szeretteinél jár. Nem tudják él-e még vagy meghalt, vagy a fogság keserű kenyerét eszi-e. Egy szóval örökös nyughatatlanságban és izgatottságban vannak. Zaklatott lelkük elviszi őket az istenházába, s itt keresnek megnyugvást Szt. Ágostonnal felkiáltva a legméltóságosabb oltáriszentség előtt: *„Nyughatatlan az én lelkem, Uram, míg benned megnyugovásra nem lel.”*²⁵ Sokan, akik évente csak a sátoros ünnepeken lépték át a templom küszöbét, mindennapi templomlátogatók lettek. A mindennapi áldozók száma sohasem volt annyi, mint a háború alatt. A szentmise mellett minden más, egyéb ájtatosságra szívesen járnak, pedig odalévén a munkáskéz a gazdasági munkákat nekik kell elvégezniök. Szép tere van a lelkipásztori munkálkodásnak. Hát még akkor, midőn szomorú hírt hoz a táviró? Tudatja a katonai parancsnokság, hogy ez és ez hősi halált halt ebben és ebben az ütközetben. Mily nehéz a lelkipásztor helyzete ilyenkor az illető szülővel vagy házastárssal szemben, azt mi tudjuk, akik ezt átéltük. Nekem a háború alatt két olyan esetem volt, hogy az illető felek beleőrültek a fájdalomba. Az egyik a férjét veszítette el, a másik a fiát. Erre az utóbbira csak én tudtam hatni. Már reméltük is, hogy meggyógyul, de csalódtunk, mert elméje teljesen elborult, a nagyszentmiklósi kórházban fejezte be az életét.²⁶

---

²⁵ Szent Ágoston Vallomások című művének szállóigévé vált sora.

²⁶ Nagyszentmiklós Kiszomborhoz hasonlóan Torontál vármegyei település a Marostól délre. Példásan jól működő kórházát, az ún. Berta Közkórházat, melynek volt belgyógyászati osztálya is, 1883-ban alapították.

Olyan esetem is fordult elő, midőn a fél, ki jámbor hívem volt, férje halála hírének vétele után a templomnak többé tájára sem jött. A súlyos fájdalom a kétségbeesés örvényének szélére juttatta őt. Megkíséréltem őt vigasztalni, többször meg is látogattam, a fáradozásom hajótörést szenvedett. Abbahagytam a vele való foglakozást, s midőn vele találkoztam, [...] ²⁷ közönséges dolgokról beszélgettünk. Egyszer, úgy másfél évre, kit látok a gyóntatószék előtt? Az én beteglelkű hívemet. Az isteni kegyelem csodálatosan visszaállította lelkének egyensúlyát, s most ismét jámbor szolgája az Úrnak.

Egy másik hívemnek a fia fogságba esett. Már két év óta nem kapott tőle levelet. Azelőtt nagy ritkán jött el a templomba. Azóta nem múlt el olyan nap, hogy szentmisét nem hallgatott volna. Minden reggel találkozom vele. Ha kisírt szemmel látom, rögtön tisztában vagyok vele, hogy rossz hírt kapott a fia felől. Szó nélkül viszem a gyóntatószékhez, utána megáldoztatom, s egy időre újra visszanyeri lelke nyugalmát.

Sok-sok ily esetet tudnék előhozni, de mellőzöm, mert e néhány adat is igazolja, hogy a háború a meglettkorúaknál sok tekintetben jobbulást idézett elő.

Sajnos nem mondhatom ezt a fiatal asszonyokról, az úgynevezett „*hadimenyecskékről*.” A hadisegély ezeknél egy sárba dobott pénz volt. Míg a férjük a messze távolban a hazáért vért, addig ők idehaza megfélemlítve az oltárnál esküvel megpecsételt hitvesi hűségéről, pogányok módjára „*virágot hintettek fejükre, bort öntöttek a pohárba, s az élvezetek poharát fenékiig iparkodtak kiüríteni.*”²⁸

Az a vigasztaló, hogy kevesen voltak ezek a szánandó szerencsétlenek.

A felnőttek között meg kell említeni még a harctérről szabadságra hazabocsátott katonákat is. Amidőn a bevonuláskor útra bocsátottuk őket, aggódva gondoltunk a jövőre, hogy milyen káros hatással lesz rájuk a háború. Megkeményedett szívvel, eldurvult lélekkel, a vallásosságból kivetkőzödve jönnek ezek majd haza, akik itthon veszélyeztetni fogják még a közrendet is. Én őszintén mondhatom, hogy ebben a feltevésemben a legkellemesebben csalódtam. Szabadságolt híveim el nem mulasztják azt, hogy vásár- vagy ünnepnapokon el ne jönnének

---

²⁷ Olvashatatlan szó.

²⁸ Pogány római mulatozásra utaló kép, ahol a résztvevők fejükre virágkoszorút tettek.

a templomba hálát adni az Istennek, hogy még egyszer hazasegítette őket. A fiataljai közül annyian vállalkoztak a szentmisénél való ministrálásra, hogy néha alig fértek el a szentélyben.²⁹ Újabb bevonulásuk előtt sokan gyóntak, áldoztak. El nem mulasztották, hogy lelkipásztoruktól el ne búcsúzzanak. Engem igazán meghatott. Nem hogy csökkent volna bennük az istenfélelem és vallásosság, hanem inkább gyarapodott. Nagy érdeme van e tekintetben a hadseregnél önfeláldozással s páratlan buzgósággal működő táborigyelmeztetésünknek, akik atyai buzgósággal és szeretettel viselik gondját a joghatóságuk alá tartozó híveinknek. Isten adjon nekik tovább is erőt, és ernyedetlen kitartást munkálkodásuk teljesítésében, s a háború mielőbbi lezajlása után vezérelje őket haza, hogy ezen áldásos működésüket idehaza, a békében folytathassák.

A házasságtörések száma az elmúlt négy év alatt nagyon megcsappant. De meg kell említenem, hogy többen, akik a háború előtt vadházasságban éltek, a háború alatt az egyház színe előtt törvényesen is egybekeltek.

Gyönyörű példáit láttam a felebaráti szeretet megnyilatkozásának a háborús idő alatt. A kórházunkban³⁰ ápolat sebesült katonákat élelmiszerekkel, ruházattal, dohánnyal s minden szükséges dologgal valóságosan elhalmazták. Az ápolásban a híveim vetélkedtek egymással.

A hazatért rokkantokról a község gondoskodott. Az apa nélkül maradt árvákat pedig a rokonok siettek pártfogásukba venni.

A 7-ik parancs³¹ betartását illetőleg azonban már szomorú tapasztalatokat szereztem. Az utolsó évben nálunk a nagy szárazság következtében nagyon silány termésünk volt. Zöldség, főzelék, burgonya stb. alig termett. A kényszerűség következtében sokan megfeledkeztek az „*enyém és tied*” fogalmáról, s arattak ott, ahol nem vetettek. Ennek azonban nem annyira a rosszasság, mint a szükség és az arra hivatott hatóság nemtörődömsége és élnemlétsége volt az oka.

Szólhatnék itt még az árdrágításról s a szertelen meggazdagodási vágyról. Az előbbire sokszor a kényszerűség viszi reá a híveket,

---

²⁹ A megjegyzés a jellegzetes kiszombori ministrálási szokásra utal. E szerint vasár- és ünnepnapon a nagymiséken legények, sőt fiatal házasemberek is ministráltak. Oltáriszentség-kitételes nagymiséken mindig 12 gyertyás férfi állt díszőrséget.

³⁰ A hadikórházat a falu iskolájából alakították ki 1914-ben.

³¹ Ne lopj!

s ezért némileg lehet őket menteni, az utóbbi azonban a háború által hozott ragályos butaság, melyben a híveknek majdnem 99 %-a benn leledzik. Határtalan önzés, kapzsiság, az anyagiak után való törtetés kapott közöttük lábra. Nagyon szomorú fattyúhajtása a háborúnak.

A serdülő ifjak csoportjába azokat sorolom, akik már kikerültek az iskolából. Midőn néha számot adok magamnak lelkipásztori sáfárkodásomról, mindig érzem, hogy a serdültkorúak pasztorációjánál leggyengébb a számadás. Az ifjak éppen ebben a korban vannak rászorulva a kellő vezetésre és irányításra, s épp ebben a korban nélkülözik azt, mert megszűnvn az iskolalátogatási kötelezettségük, egyedül a templomban van alkalmunk a szívükhöz férközni. A háború előtt volt ifjúsági egyesületünk. A tanítókkal együtt vezettük azt. A háború alatt azonban ez az egyesület sehogy sem prosperál. Híveimnek nagy részét a földművesek és zsellérek képezik. A földművelőknek nagy része 10-15 holdas kisgazda. A családfő rendszeren a hadbavonult. Itthon maradt a 16-17 éves fia vagy lánya. A távollevő atya munkáját az itthon maradt legénykék végezik a gazdaságban; vagy az uradalmakba³² szegődnek el béresnek vagy napszámosnak. Egy felnőtt ember munkáját végezik. Hétköznapi teljesen el vannak foglalva. Vasárnap jó, ha a misére eljönnek. Délután már nem kaphatók meg, mert vagy a munka után kell látniok, vagy ő állításuk szerint egy kis „szórákozásra” elmennek a kocsmába. Itt aztán hallatlan könnyelműen költekeznek. Saját szememmel láttam a gazdasági kaszinónkban, amidőn a napszámos legénykék nem is asztali bort, hanem 25 koronás fejtett bort (pezsgőt) fogyasztottak. A mai napszám mellett rendkívül sokat keresnek. Megtörtént, hogy egy délután egész heti keresetét eldorbézolta. Tudják, hogy ők most egy felnőtt ember munkáját végzik. Érzik, hogy atyjuk nincs idehaza. Anyjuktól pedig egy cseppet sem tartanak.

A leányokról sem mondhatok jobbat. Sőt, azt állítom, hogy rosszabbak a fiúknál. A cifrázkodás, az öltözésben való páváskodás ennyire még sohasem kapott lábra községemben. A szülék tehetetlenek velük szemben. Az öreg asszonyok megkértek, hogy a szószékről korholjam a fehérsépet. Szívesen teljesítettem kívánságukat, de úgy jártam, hogy otthagytak, kimentek a

---

³² Főként a Rónayaknak, a község nagybirtokos családjának az uradalmairól van szó.

templomból, sőt az egyik leányzó még az * alatt idecsatolt levéllel is megkeresett.³³

A leány most mind férjhez akar menni. Szinte érzik, hogy a háború következtében sokan pártában fognak maradni. Szinte visszataszító az a versengés, midőn a szabadságolt, hazajövő katonára 10-en, 20-an is kivetik hálójukat, hogy fejüket bekösse.

Ez is egy beteges elfajulása a háborúnak.

A templomon kívül az ifjúsági templomi énekkarnál, a Mária-társulatnál, a fiúkra pedig a tűzoltótestületnél iparkodtam befolyást gyakorolni. Az eredmény gyenge, de mégis bizonyos javulás tapasztalható. Úgy veszem észre, hogy a háború nyomorúsága megtanítja őket, s az idő haladásával felhagyva könnyelmű gondolkodásukkal megkomolyodnak.

Az iskolaköteles gyermekek pasztorációja a háború alatt elég mostoha olt. Az első két évben az iskolaépület katonai kórház volt.³⁴ A gyermekek oktatása egyes bérelt helyiségekben eszközöltetett. Két tanító bevonult. Osztályösszevonásokat kellett tenni. Az amúgy is népes osztályok a szűk, bérelt helyiségekben meg sem fértek.³⁵ Az utóbbi évben hiányában voltunk a tüzelőanyagnak. Sok gyermeknek nem volt sem ruhája, sem lábbelije. A hideg időben nem jöhettek iskolába. A rekvirálások, népszámlálás alatt félnapi tanítás volt. Az enyhe idő beálltával a szülők a munkák végzésére otthon tartották a gyermekeket. Egyszóval a gyermekek az iskolát nagyon rendetlenül látogatták. Tengersok a mulasztási napok száma. Ennek következtében a hitoktatás is nagyon hiányos volt, s nagyon sok kívánni valót hagyott maga után. A hitoktatás tananyagát csak úgy nagyjából lehetett elvégezni, a gyermekekkel való intenzív foglalkozásról pedig, sajnos, szó sem lehetett. Minden oldalról csak a panaszt lehetett hallani, hogy a gyermekek nem fogadnak szót, pajkosak, rakoncátlanok, s nem akarnak még a szüleiknek sem engedelmeskedni. Egyszóval a háború az iskolás gyermekek oktatására és nevelésére nagyon káros befolyással volt.

Összegezve tapasztalataimat elmondhatom, hogy a háború idejének pasztorációja a lelkipásztoroknak a kevés öröm mellett

---

³³ A levél mára elkallódott.

³⁴ Az iskolában 1916 januárjában szűnt meg a katonai kórház.

³⁵ Az óvodában, a Gazdasági Egyesület épületében és a Tulipán vendéglőben folyt az oktatás. RÁCZ 2005. 94.

nagyon sok keserű csalódást és üremöt szerzett. Adná az Isten, hogy egyszer már vége szakadna ennek az öldöklő vérontásnak.

A háború után sok munka vár ránk, lelkipásztorokra. Sok sebből vérzik a mi híveink lelke. Nekünk mint lelki orvosoknak készségesen kell gyógyítani őket. Én elhatároztam magamban, hogy a háború lezajlása után missiót³⁶ tartok. Megalakítom az ifjúsági egyesületet. Fő törekvésem lesz visszaállítani a régi hitéletet. De elhatározásomban tudatában vagyok emberi gyarlóságomnak s gyengeségemnek, s a támogatást, segítséget felülről várom elmémben fogadván az apostol mondását, hogy „nem az, aki ültet, nem az aki öntöz, hanem az, aki a növekedést adja”, az Isten.³⁷

Kiszombor, 1918. június hó 17-én.

Árpás Gyula
plébános

IRODALOM

BÉKÉS István

1968 *Napjaink szállóigéi*. Kossuth Kiadó, Budapest.

MARJANUCZ László – MAROSVÁRI Attila

2008 A polgárosodó falu. In: Marosvári Attila (szerk.): *Kiszombor története I–II*. Kiszombor község önkormányzata, Kiszombor. 253–331.

---

³⁶ Népmisszió általában több napon át tartó ájtatosságokkal, szentbeszédekkel, szentmisékkal, körmenetekkel és más vallási rendezvényekkel kívánta egy-egy katolikus közösség vallási életét megújítani, elmélyíteni.

³⁷ 1Kor 3,7

ORBÁN Imre

- 2005 Hitélet és erkölcsi viszonyok Kiszomboron az I. világháború idején. In: Bárkányi Ildikó – Fodor Ferenc (szerk.): *Határjáró. Tanulmányok Juhász Antal Köszöntésére*. Móra Ferenc Múzeum, Szeged. 383–390.
- 2008 Az egyházak. In: Marosvári Attila (szerk.): *Kiszombor története I–II*. Kiszombor község önkormányzata, Kiszombor. 184–238

RÁCZ István Pál

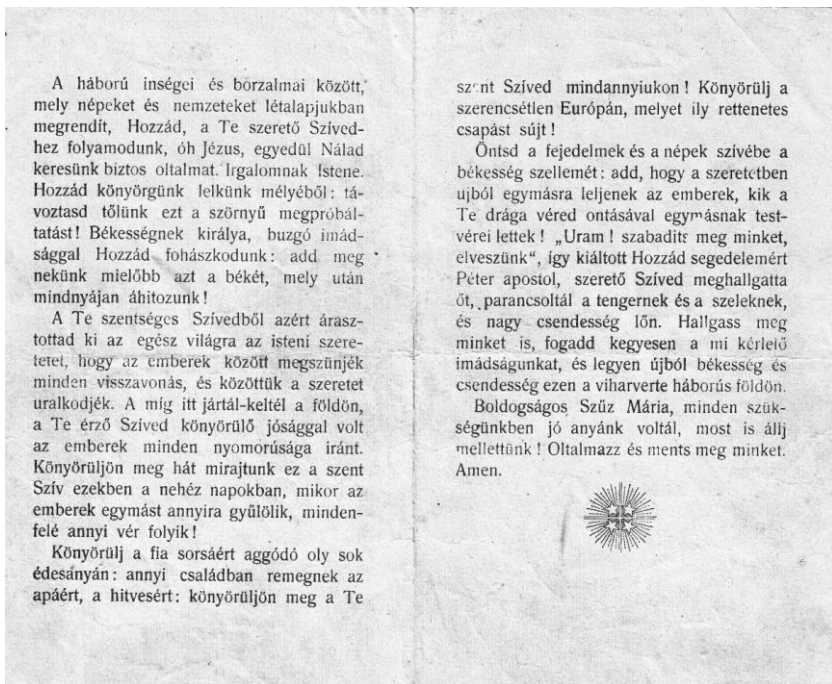
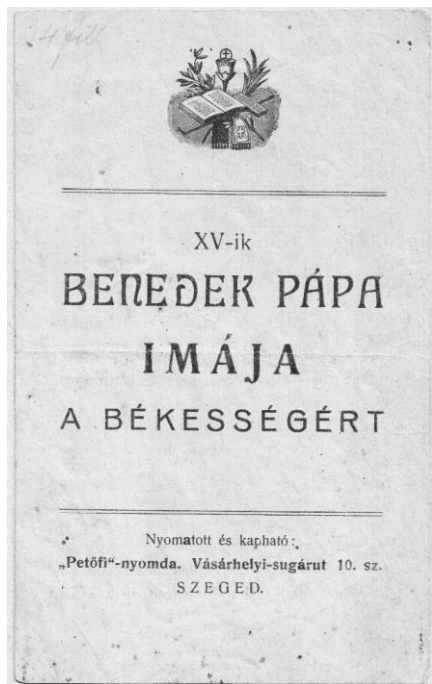
- É. n. *XV-ik Benedek pápa imája a békességért*. Szeged.
- 1913 *Schematismus cleri Dioecesis Csanadiensis pro anno Domini. Temesvarini*
- 2005 *A kiszombori Iskola története*. Kiszombor község önkormányzata, Kiszombor.

ORBÁN, IMRE

DIE ERFAHRUNGEN DES PFARRERS VON KISZOMBOR GYULA ÁRPÁS ÜBER DIE PASTORALIEN DER GLÄUBIGEN WÄHREND DES ERSTEN WELTKRIEGES

In dieser Schrift wird der vollständige Text der Erinnerung von dem Pfarrer aus Kiszombor Gyula Árpás, mit dem Titel „Meine Erfahrungen über die Pastoralien der Gläubigen während des Krieges“ veröffentlicht. Kiszombor war ein ausschliesslich durch ungarische Bevölkerung bewohntes Dorf, am nördlichen Rande des Landteiles Bánság, wo viele Nationen wohnten. Die Zahl der Einwohner betrug 4100, im Jahre 1913. Die Einwohner arbeiteten hauptsächlich in der Landwirtschaft. Die Schrift des Pfarrers gibt also darauf eine Antwort, was für eine Wirkung der erste Weltkrieg auf die Gemeinschaft eines Dorfes ausübte, als das Dorf der Provinz eine grössere Bewohnerschaft hat, wo die Einwohner hauptsächlich in der Landwirtschaft arbeiten, die Leute römisch katholisch sind und eine durchschnittliche Schulung haben.

XV. Benedek pápa békeimája

10.

ora isthala is gyarmatai szentiseknek, és munkái is nagyon
hasznos befolyásolást értek.

Hiszennélre tapasztalható a munkásság, elmondhatom,
hogy a helyben ismételt posztumuszok és lelkijelölés-
munkák a helyi életben nagyon sok hasznú eredményt
és újításokat hoztak. Sokra, az Istent, hogy egyszer már
nőve szaktudása munkái az áldottok szentítésével.

Helybeni munkái sok munkát már miniszter
jelöltésére. Sok szentek között a mi hivatali lelke
Nabánál, minis lelke szenteknek hiszennélre kell
megjegyezni őket. En az határozatban megmondom,
hogy a helybeni lelkijelölés munkái miniszter, kint az elga-
laltatott az igazságot megmutatja. Ez a hivatali munkái
lelke szentítésével a régi hiteltől. De a hivatali munkái
szenteknek szenteknek nagyon sokra, munkái szentítésével
szenteknek munkái a szenteknek, szenteknek szenteknek
munkái elmondom megmondom az apostol munkái,
hogy nem az, a mi ^{hitelt} munkái, hanem az a ^{szentek} munkái, munkái az,
a mi a munkái munkái: az Istent.

Hiszennélre, 1918. június hó 14. év.

Árpás Plébános

Árpás plébános írása